

ESKİ TÜRKÇE BİR ETİMOLOJİ DENEMESİ: AYAK “KÂSE, KADEH”

Galip GÜNER*

Geliş Tarihi: Ocak, 2018

Kabul Tarihi: Haziran, 2018

Öz

Türkçede “sıvı içmeye yarayan kap, kâse, kadeh, çanak, fincan” gibi çeşitli anlamlarla karşımıza çıkan *ayak*, Türk kültüründe çok yaygın ve eski hatıraları olan bir kelimedir. Tarih boyunca Kore Yarımadası’ndan Macaristan ovalarına kadar yayılmış Türklerin dilinde *ayak* kelimesinin en eski kullanımına Tuna Bulgarlarının ve Uygurların dillerinde rastlanır. Kelimenin Türkçedeki eskiliği kadar Türk soylu toplulukların yayıldığı bütün Orta Asya ile Doğu Avrupa’nın her bölgesinde elinde kadeh tutan heykellere rastlamak da mümkündür. Bu çalışmada hem Türklerin kültür tarihleri hem de dilleri bakımından önem arz ettiğini düşündüğümüz ayak kelimesinin kökeni hakkında yeni görüşler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temelinde ayak kelimesinin kökeni hakkında bugüne kadar aydınlatıcı ve tatmin edici bir bilginin ortaya konulmamış olduğu yönündeki kanaat yatmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ayak, kadeh, kâse, Eski Türkçe, etimoloji.

AN OLD TURKIC ETYMOLOGICAL ESSAY: AYAK “BOWL, GLASS”

Abstract

In Turkish, the word *ayak* which stands out in various meanings like "pot, cup, glass, cup for liquid drink" is a word which is very common and old remembrances in Turkish culture. Throughout history, the oldest usage of the *ayak* in the language of the Turks spread from the Korean peninsula to the plains of Hungary is found in the tongues of the Tuna Bulgarians and Uighurs. And it is also possible to find sculptures holding a toast in every region of Central Asia and Eastern Europe spread by Turkish nobility. In Turks, the *ayak*, of course, means "the container for liquid drinking" in connection with its basic function. This study will try to put forth new views on the root of the *ayak* word that we think is important for both Turkish culture and language. At the core of the work is the belief that the knowledge of the root of the *ayak* has not yet been revealed to the extent of enlightening and satisfying knowledge.

Keywords: ayak, glass, pot, Old Turkic, etymology.

1. Giriş

Türkçede “sıvı içmeye yarayan kap, kâse, kadeh, çanak, fincan” gibi çeşitli anlamlarla karşımıza çıkan *ayak*, Türk kültüründe çok yaygın ve eski hatıraları olan bir kelimedir. Tarih boyunca Kore Yarımadası’ndan Macaristan ovalarına kadar yayılmış Türklerin dilinde *ayak*

* Doç. Dr.; Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, galip_guner@hotmail.com.

kelimesinin en eski kullanımına Tuna Bulgarlarının ve Uygurların dillerinde rastlanır. Kelimenin Türkçedeki eskiliği kadar Türk soylu toplulukların yayıldığı bütün Orta Asya ile Doğu Avrupa'nın her bölgesinde elinde kadeh tutan heykellere rastlamak da mümkündür. Türklerde *ayak* elbette ki temel işleviyle bağlantılı olarak “sıvı içmeye yarayan kap” anlamına gelmektedir. Ancak *ayak*'ın Türk kültüründe sadece sıvıların değil susam gibi taneli ve katı maddelerin ölçümünde de bir ölçek olarak kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin ölçek olarak kullanılan bardak veya kâseler için Türkler Sanskritçe *pātra* kelimesinden gelen *badır* ile birlikte *badır ayak* diyorlardı. Bu kullanım çeşitliliğine ilaveten ‘*ayak*’lar üretildikleri malzeme bakımından da son derece renkli bir tablo çizer. Türk dünyasının farklı coğrafyalarında gerçekleştirilen kazılarda ağaçtan yapılmış ve üzerleri sırlanmış fincan ve kadehler olduğu gibi bunların camdan, altından yapılan, boyanarak nakışlanmış, sırlanmış yahut boyanmamış olanları da bulunuyordu. Boyalı ve nakışlı olanlar için çoklukla *sırlı ayak* “sırlı çanak” tabiri kullanılıyordu. Aynı zamanda Çin'den gelen ve XI. yüzyılda Kâşgarlı'nın ifadesiyle *çeliş ayak* denilen içki kadehleri de Türkler tarafından tercih ediliyordu. Bu ‘*ayak*’lar kulplu olabildiği gibi kulpsuz olanları da vardı. Türklerin kullandığı kadehlerin yahut kâselerin kullanılış yerleri ve işlevleri de farklı farklıdır. Ant merasimlerinde kullanılan kadehlerle kâseler bulunduğu gibi, dua ve alkış kadehleri, düğünlerde, toylarda yahut cenaze merasimleriyle devlet törenlerinde kullanılan kadehler de mevcuttu. Altın kadehler hakanlığın, hâkimiyetin, hayat ve yaşamanın, temiz kadeh ve kâseler konukseverliğin, büyük olanları ise zenginliğin ve varlığın sembolü olarak kabul ediliyordu (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ögel, 1978: 159-179)

II. İnceleme

Bu çalışmada hem Türklerin kültür tarihleri hem de dilleri bakımından önem arz ettiğini düşündüğümüz *ayak* kelimesinin kökeni hakkında yeni görüşler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temelinde *ayak* kelimesinin kökeni hakkında bugüne kadar aydınlatıcı ve tatmin edici bir bilginin ortaya konulmamış olduğu yönündeki kanaat yatmaktadır.

II.1. *Ayak* kelimesinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumu nedir?

Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçeleri incelendiğinde kelimenin yaygın bir kullanım ve anlam alanına sahip olduğu gözlerden kaçmaz. Şöyle ki *ayak* tarihî Türk lehçelerinden evvela Tuna Bulgarcasında *ayak* “içki kâsesi, içki kadehi” (*buylo çoban içurgi ayak* “Buylo Çoban’ın içki kâsesi, kadehi”; *asparuk içü ayak* “Asparuk’un içki kâsesi, kadehi”, Tekin, 1987: 30-32); Uygur ve Karahanlı Türkçesinde *ayak* “1. fincan, 2. kadeh, 3. kulplu ahşap bardak, 4. çanak, kâse” (IB: 42, UWB: 297a, CTD I: 120, TİEM 73: 312a/2, AKT: 56b/10) olarak tespit edilir. Kâşgarlı “kap kacak” anlamında Oğuzların *çanak*, diğer Türklerin ise *ayak* dediklerini, bunu

Oğuzların bilmediklerini belirtir. Dankoff ve Kelly ise incelemelerinde *ayak*'ı Çiğil lehçesine ait sözcüklüğü içerisinde gösterirler (CTD III: 280).

Devamında Harezmi-Altınordu ve Kıpçak Türkçesinde *ayak* “1. kadeh, 2. çanak, kâse, kap kacak” (NF: 309/13, KE: 8v/18, MM: 190/1, HKT: 526b/2, GT: 91/7, DM: 10b/14, İM 484a/1) ~ *ayag* “1. kadeh, 2. çanak, kâse” (KE: 148r/18) ~ *ayak çanak* “kap kacak” (İM 417b/2) ve *aðak* “kadeh” (NF: 264/10, KE: 249r/12, HŞ: 559, İML: 79) ve “içki” (HŞ: 1600, NF: 370/8); Çağatay Türkçesinde *ayag* ~ *ayak* “kadeh” (ÇTS: 74) ve Eski Anadolu Türkçesi *ayağ* ~ *ayak* “kadeh” (TTS I: 289) kullanımları görülür.

Tarihî anlamda Türkçenin bütün lehçelerinde tespit edilebilen kelimenin çağdaş Türk lehçelerinde de izlerini takip edebilmek mümkündür.

Çağdaş Oğuz grubu lehçelerini gözden geçirdiğimizde: Anadolu ağızlarında *ayak* “1. maşrapa, 2. kadeh” (DS I: 399b), Azerbaycan Türkçesinde *ayag* “kadeh, cam” (ATS I: 70); Çağdaş Kıpçak grubu lehçelerinden Kırgız Türkçesinde *ayak* “fincan, çanak” (Kır.TS: 62a), Nogay Türkçesinde *ayak* “kadeh, çanak” (NRS 57a), Karaçay-Balkar Türkçesinde *ayak* “1. çanak, 2. fincan” (KBRS: 107b), Karayim Türkçesinde *ayag* ~ *ayak* “şarap kadehi” (KRPS: 51b), Kumuk Türkçesinde *ayak* “çanak; şarap kadehi” (KRS: 56b) ve Başkırt Türkçesinde ise *âyak* “çanak” (BRS 67b) olarak sözcüklüğündeki yerini korur. Karluk-Uygur grubu lehçelerinden Özbek Türkçesinde *âyok* “çanak, şarap kadehi, ahşap fincan, kâse” (URS 297a) ve Yeni Uygur Türkçesinde de *ayak* “çanak, kâse, büyük bardak” (YUTS 24a) anlamlarıyla mevcuttur. Sibirya grubu lehçelerinden Tuva Türkçesinde *ayak* “fincan, kâse, kadeh” (TRS: 80a), Altay Türkçesinde *ayak* “fincan, kâse, çanak çömlek” (ORS: 24a), Hakas Türkçesinde *ayağ* “fincan, kâse, çanak” (HRS: 37b) biçimlerine rastlamak mümkündür.

Bu tablo, aslında çalışmanın başında da temas ettiğimiz üzere kelimenin Türkçenin tarihî süreci içerisindeki kullanım yaygınlığının açık bir göstergesi olarak karşımızda durmaktadır ve sanılanın aksine *ayak* kelimesinin sadece “içki kadehi” değil sıvı içmeye yarayan temel bir kap niteliği taşıdığını da gözler önüne sermektedir.

II. 2. *Ayak* kelimesinin kökeni hakkında ortaya konulmuş belli başlı görüşler nelerdir?

Türkçenin başlıca etimoloji sözlüklerinde *ayak* kelimesinin kökeni hakkında ortaya konulan görüşler birbirinden pek de farklı olmayan bilgileri ihtiva ederler.

Clauson, *ayak* “kap”, özellikle bireysel kullanımı olan içecek kabı: “fincan, kadeh, kâse” açıklamasını yaptıktan sonra kelimenin tarihî Türk lehçelerindeki kullanımlarını örneklendirir. Bütün çağdaş Türk lehçelerinde de kullanıldığını belirterek bu lehçelerdeki

kullanımları için Doerfer'i işaret eder. Harezmi Türkçesindeki *adək* biçiminin bir "yanlış benzetme" olduğunu da sözlerine ekler (EDPT: 270a).

Räsänen, kelimenin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki: *ajak* [*ayak*] "kâse, çanak, çömlek" (Eski Uygur Türkçesi), *ajak* [*ayak*] "çanak, kâse" (Orta Türkçe), Radloff'tan hareketle bütün lehçelerde *ajak* [*ayak*], Çağatay Türkçesinde *ajay* [*ayag*], Yakutçada *ajax* [*ayah*] "çömlek" ve Moğolcadaki *ajaga* [*ayaga*] "içki kâsesi, çanak" biçimlerini vermekle yetinir. Herhangi bir köken açıklaması yapmaz (VEWT: 11a).

Old Turkic Word Formation adlı çalışmasında Erdal'ın *ayak* kelimesi hakkında bir değerlendirme ortaya koymadığı görülür (Erdal 1991).

Tietze de "içki içilen kap" anlamını verdiği kelimenin kökeni hakkında görüş belirtmez. Sadece Clauson ve Doerfer'e gönderme yapar (TETL I: 233b).

Gülensoy'un hazırlamış olduğu köken bilgisi sözlüğünde de kelimenin etimolojisi hakkında bir açıklama yoktur. Sadece *ayak* "çanak, kâse" anlamı verilir ve Orta Türkçe *ayak* (DLT, KB); Anadolu ağızları *ayak* "tas, maşrapa, kadeh" (DS I, 399) ~ *ayak* (Kırgız Türkçesi, Başkırt Türkçesi), *ayax* (Yakut Türkçesi) = Moğolca *ayaga(n)*; Halha Moğolcası *ayak* biçimlerine dikkat çekilir (KBS I: 92a).

Doerfer, öncelikle "içki bardağı, kupa, kap" anlamını verdiği *ayāq* kelimesinin Türk lehçelerindeki biçimlerini ortaya koyar. Daha sonra kelimenin Farsçaya *eyōg* "çanak", Kürtçeye *eyax* [*āyāx*] "çanak", Arapçaya *masku l'ayaq* "kâseyi, kupayı ele almayı ifade eden eylem", Moğolcaya ise *ayaħa* ~ *ayağa* olarak geçtiğini belirterek kısa bir değerlendirme yapar (TMEN II: 171).

Sevortyan da diğer Türkologlar gibi *ajak* [*ayak*] "çanak, kadeh, kâse" kelimesinin Türkçenin tarihî ve çağdaş metinlerindeki biçimlerini sıralar (ESTY I: 105).

II. 3. Kelimenin kökeni hakkında biz ne düşünüyoruz?

Kelimenin gerek tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumu ve kullanımı gerekse de kökeni hakkında ortaya konulan görüşler gözden geçirildiğinde bir hususa dikkat çekmek zorunlu bir hâl almaktadır. Şöyle ki *ayak* kelimesi Türkçenin her döneminde /y/lidir. Harezmi-Altınordu Türkçesi metinlerinde kelimenin hem *adək* hem de *ayak* biçiminde kullanılmış olması Clauson'un da belirttiği gibi bir "yanlış benzetme"dir. Bu yanlış benzetme örneklerinin varlığında, Harezmi-Altınordu Türkçesinin *-d-* > *-d-* > *-y-* değişmesi bakımından bir geçiş dönemi olması etkilidir. Belli ki "sıvı içmeye yarayan kap, kâse, kadeh, çanak" kelimesi organ

adı olan *adak* > *adak* ~ *ayak* kelimesiyle evvela fonetik bakımdan karıştırılmıştır. Bu karıştırmada bazı kadehlerin şekil bakımından ayaklı olmasının da etkisi düşünülebilir.

Biz, *ayak* “sıvı içmeye yarayan kap, kâse, kadeh, çanak” kelimesinin Türkçenin en eski metinlerinden itibaren takip edilebilen ve “avuç içi” anlamına gelen *aya*’dan türediğini düşünüyoruz: *aya+ak* > *ayak* “avuç içiyle tutulan kap, kâse, kadeh”. Bu kelimenin *aya* biçimiyle Eski Uygur Türkçesinden itibaren Türkçenin sözcük varlığında tespit edilebilmesi bu çalışma bağlamında önemlidir (bkz. EDPT 267a). Zira kök, gövde ve ekler arasındaki anlamsal ilişkileri açıklamak kelimenin “gerçek” manasını bulmak demektir ve bu husus da Eski Yunanlıların bir etimolojiden bekledikleri en önemli şeydir. Bu bağlamda bir kelimenin gerçek manasının bulunmasında onun tarihi kadar adlandırdığı nesnenin tarihi de o denli önemlidir (Stachowski, 2011: 87-88). En eski Türk ‘*ayak*’ları gözden geçirildiğinde bunların avuç içi yardımıyla tutulan, daha çok yayvan ve çukurca kaplar olduğu dikkatlerden kaçmaz. Örneğin arkeolojik kazılarda ele geçen ve ellerinde *ayak* tutan eski Türk insan heykelleri ve Tuna Bulgarlarından kaldığı kabul edilen Nagy-Szent Miklós definesinde üzerinde Runik harfli *Buylo Çoban Yazıtı*’nın bulunduğu *ayak* bu hususta önemli bir noktada durmaktadır. Bu etimolojik yaklaşım [*aya+ak* > *ayak*] hem *aya* hem de *ayak* kelimelerinin tespit edilebilen en eski Türkçe metinlerden bugüne /y/li olarak taşınmış olmaları gerçeğiyle de tam bir uyum göstermektedir.

Köken bilgisi çalışmalarında doğru morfolojik analizlerin yapılması da son derece önemlidir. Bu aşamanın amacı, bir kelimenin kök, gövde ve eklerini belirlemektir. Elbette ki kökü bulmak genellikle bu tarz çalışmaların en zor aşamasıdır ancak gövde oluşumuna imkân tanıyan ek sınırını belirlemek de çok kolay değildir. Kökten gövdeye geçişi sağlayan ekin varlığını tespit etmek, ekin türetme işlevini doğru belirlemek de köken bilgisi çalışmalarında önemlidir. *ayak* kelimesinde türemeyi gerçekleştiren ek *+Ak’tur*. *+Ak* eki, Türkçenin en eski metinlerinde çok farklı işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu çalışmanın sınırları bağlamında bizi ilgilendiren bu ekin genel anlamda araç-gereç adları, bilhassa da mutfak kültürüyle ilgili adlar türetmede üstlendiği işlevidir: *kāpak* “kap kacak” < *kāp* “şarap veya başka içecek kabı” *+ak*, *çanak* “küçük kap, kâse” < Çin. *zhân* “kap” *+ak*, *bardak* “testi; bardak” < *bart* “ağaçtan yapılan su bardağı” *+ak*, *sagrak* “tas, kadeh, su kabı” < *sagır* “tencere, testi, kap”, *başak* “okun veya mızrağın demir ucu” < *baş* “kafa; başlangıç” *+ak vb*. Bu veriler çerçevesinde *ayak* kelimesinin *aya+ak* biçiminde türemiş olma ihtimali daha da kuvvetlenmektedir. Ayrıca *başak* “okun veya mızrağın demir ucu” kelimesinin varlığı, bu ekin organ adlarından araç-gereç adı türetme işlevini üstlenebildiğinin de açık bir göstergesidir.

Kelimenin oluşumundaki ikinci süreç fonetik bir olaydır. Kökün (*aya*) son ünlüsü ile ekin ilk ünlüsü (+*ak*) aynıdır. Bu sebeple aynı sesler tek bir ünlüde birleşmiş ve kelime *ayak* biçiminde ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

III. Sonuç

Türkçede “sıvı içmeye yarayan kap, kâse, kadeh, çanak vb.” anlamına gelen *ayak* kelimesi:

a. “avuç içi” anlamına gelen *aya* kelimesinden +*ak* eki ile türemiş olmalıdır. Bunda *ayak*’ların avuç içi yardımıyla tutulan, avucun içine oturan kaplar olmasının etkin olduğunu düşünüyoruz. Bilhassa arkeolojik kazılarda çıkan ve elinde *ayak* tutan Türk heykelleri bu görüşü destekleyici görüntüler ihtiva etmektedir. Ayrıca bazı *ayak*’lar şekil itibarıyla yayvan ve çukur kaplardır. Bu yönüyle de *aya* yani avuç içiyle şekil bakımından ciddi bir benzerlikten söz edilebilir.

b. Kelime Türkçenin tarihî lehçeleri başta olmak üzere her döneminde *ayak* biçimindedir. Harezmi-Altınordu Türkçesinin bazı metinlerinde tespit edilen *adâk* biçimi bir “yanlış benzetme” örneğidir. Yani bu dönemde kelimeyi *adâk* biçiminde yazan müstensihler organ adı olan *adâk* ~ *ayak* ile “sıvı içmeye yarayan kap, kâse, kadeh, çanak vb.” anlamına gelen *ayak* kelimesini ses birimsel farkındalığı ayırt edemedikleri için yanlışlıkla aynı biçimde yazmışlardır.

c. +*Ak* eki Türkçenin en eski metinlerinde tespit edilebilen örneklerde araç gereç adları da türetmiştir. Ekin, *ayak* kelimesinde de böyle bir işlevle kullanılmış olduğu söylenebilir.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

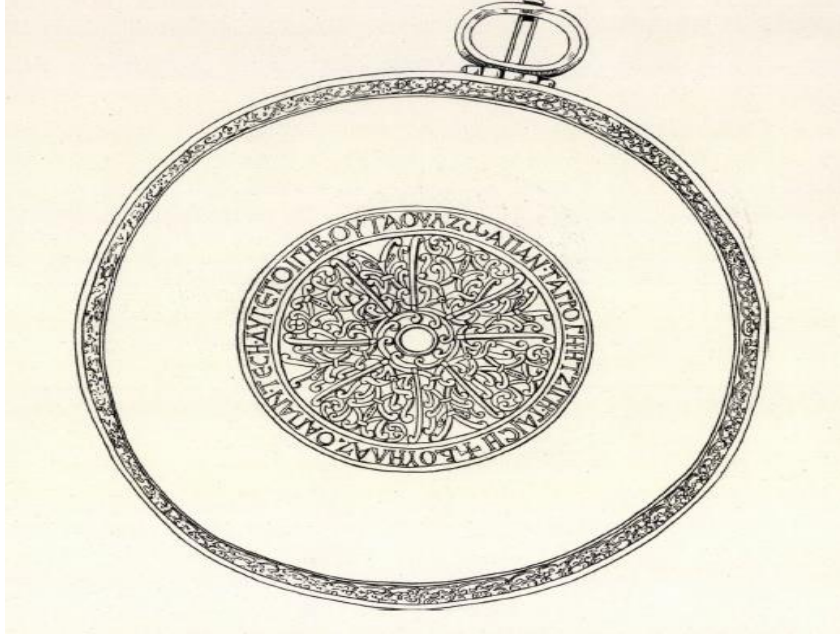
- AHMEROV, K. Z. vd. (1958). *Başkirsko-Russkiy Slovar*’, Moskva. (BRS)
- AKABİROVA, S. F.; MAGRUFOVA, Z. M., HODJAHANOVA, A. T. ve BOROVKOV, A. K. (1959). *Uzbeksko-Russkiy Slovar*’, Moskva. (URS)
- ALTAYLI, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, I. C., Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay. (ATS).
- ALYILMAZ, C. (2015). *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*, Ankara.
- ALYILMAZ, S. ve ALYILMAZ, C. (2014). “Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi*, S. 3/4, s. 1-33.
- ATA, A. (1997). *Nâşirü’l-din bin Burhânüd’-din Rabğuzî-Kışaşü’l-Enbiyâ (Peygamber Kissaları)*, I (Giriş-Metin-Tıpkıbasım), II (Dizin). Ankara: TDK Yay. (KE).
- ATA, A. (1998). *Nehcü’l-Ferâdīs, Uşmağların Açık Yolu-Cennetlerin Açık Yolu*, III, *Dizin-Sözlük*. Ankara: TDK Yay. (NF).
- BAMMATOV, Z. Z. (1969). *Kumıksko-Russkiy Slovar*’. Moskva. (KRS).

- BASKAKOV, N. A. ve TOŞÇAKOVA, B. M. (1947). *Oyrotsko-Russkiy Slovar'*. Moskva. (ORS).
- BASKAKOV, N. A. ve İNKİJEKOVA-GREKUL, A. İ. (1953). *Hakassko-Russkiy Slovar'*. Moskva. (HRS).
- BASKAKOV, N. A. (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar'*. Moskva. (NRS).
- BASKAKOV, N. A.; ZAYONÇKOVSKOGO, A. ve ŞAPŞALA, S. M. (1974). *Karaimsko-Russko-Pol'skiy Slovar'*. Moskva. (KRPS).
- BOROVKOV, A. K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar, (çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu). Ankara: TDK Yay. (AKT).*
- CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Clarendon Press. Oxford. (EDPT).
- DANKOFF, R. ve KELLY, J. (1982, 1984, 1985). *Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk-Mahmūd al-Kāşğarī), Part I-II-III*. Harvard University Office of the University Publisher. (CTD).
- Derleme Sözlüğü* (1993), I. C., (A), (2. Baskı). Ankara: TDK Yay.
- DOERFER, G. (1965). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Band II: Türkische Elemente im Neupersischen (alif bis tā)*, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden. (TMEN).
- ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, C. I (A-N)*, Ankara: TDK Yay. (KBS).
- HACIEMİNOĞLU, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara: TDK Yay. (HŞ).
- KARAHAN, A. (2013). *Dīwānu Luḡati't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- KARAMANLIOĞLU, A. F. (1989). *Seyf-i Sarâyî-Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)*. Ankara: TDK Yay. (GT).
- NECİP, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay. (YUTS).
- NEMETH, J. (1971). "The Runiform Inscriptions from Nagy-Szent-Miklós and the Runiform Scripts in Eastern Europe", *Acta Linguistica*, C. XXI, s. 1-59.
- ÖGEL, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 4. C., Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- RÄSÄNEN, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki. (VEWT).
- RÖHRBORN, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Lieferung I-V*, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden. (UWB).
- SAĞOL, G. (1993). *An Interlinear Translation of the Qur'an Into Khwarazm Turkish, I (Introduction-Text)*, Harvard University. (HKT).

- SEVORTYAN, E. V. (1974). *Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskiy Yazıkov, Obşetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovina Glasniye*, Moskva. (ESTY)
- STACHOWSKI, M. (2011). *Etimoloji*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- TÜRK DİL KURUMU: *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1995), I. C. (A-B), (3. Baskı). Ankara: TDK Yay.
- TAYMAS, A. B. (1988). *İbni-Mühennâ Lûgati*, (2. Baskı). Ankara: TDK Yay. (İML).
- TEKİN, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara: TDK Yay.
- TEKİN, T. (2004). *İrk Bitig-Eski Uygurca Fal Kitabı*, Ankara: Öncü Kitap. (İB).
- TENİŞEVA, E. R. (1968). *Tuvinsko-Russkiy Slovar'*, Moskva. (TRS)
- TENİŞEVA, E. R. ve SUJUNÇEVA, H. İ. (1989). *Karaçaevo-Balkarsko-Russkiy Slovar'*. Moskva. (KBR)
- TİETZE, A. (2003). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati, C. 1 (A-E)*. İstanbul: Simurg Yay. (TETL).
- TOPARLI, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*. Ankara: TDK Yay. (İM).
- TOPARLI, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: TDK Yay. (DM).
- TOPARLI, R. ve ARGUNŞAH, M. (2008). *Mu'inü'l-Mürid*. Ankara: TDK Yay. (MM).
- ÜNLÜ, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, (TIEM 235v/3-450r/7), Giriş-Metin-İnceleme- Analitik Dizin*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara. (TIEM).
- ÜNLÜ, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yay. (ÇTS).
- YILMAZ, A. (2007). "Çuy Bölgesinde Bulunmuş Göktürk Dönemine Ait İki Heykeli Yeniden Değerlendirmek", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18, s. 155-165.
- YUDAHİN, K. K. (1998). *Kırgız Türkçesi Sözlüğü*, (çev. A. B. Taymas). Ankara: TDK Yay. (Kır.TS).

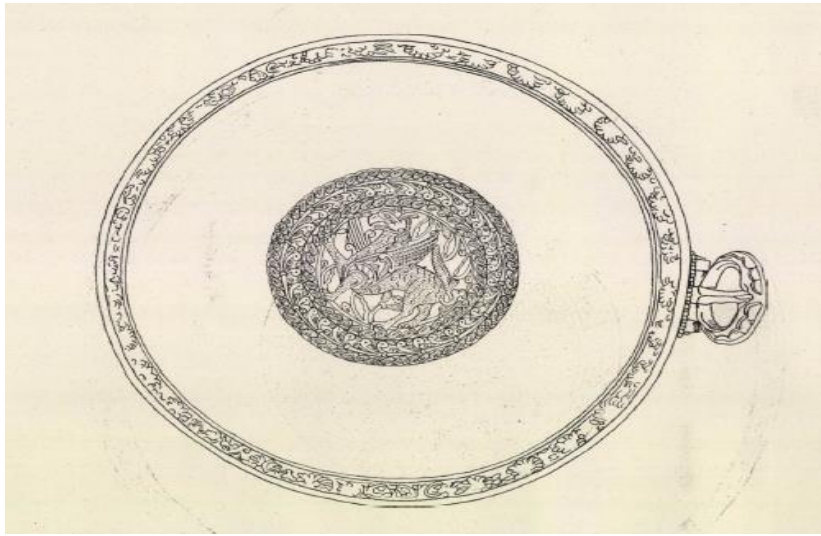
Türklere Ait Çeşitli Ayak Fotoğrafları

Üzerinde Grek Harfli Boyla Çoban Yazıtı'nın Bulunduğu Ayak
(Nemeth, 1971: 34)

Asparuk'un İçki Kadehi
(Nemeth, 1971: 27)

Üzerinde Yazıt Bulunmayan Tuna Bulgarlarından Kalma Bir Başka Ayak
(Nemeth, 1971: 33)

(Petropavlovsk Müzesinde Göktürk Dönemine Ait Elinde ayak Tutan İnsan Heykeli, MS. 8. yy.)
(Yılmaz, 2007: 161)

(Ellerinde Bengisu Kadehi Tutan Kağan, Katun ve Çocukları-Hös Algat Yazıtı)
(Alyılmaz, Semra ve Cengiz 2014: 4)

(Bengisu Kadehi Tutan Kağan Heykeli ve Kadehin Ayrıntılı Görüntüsü, İli Müzesi)
(Alyılmaz, 2015: 88)

(Altay Müzesinde Elinde Kadeh Tutan İnsan Heykeli)
(Alyılmaz, 2015: 91)

(Tang West Market Museumdan İki Bengisu Kadehinin Görüntüsü)
(Alyılmaz, 2015: 89)

(İli Müzesindeki İki Bengisu Kadehinin Görüntüsü)
(Alyılmaz, 2015: 89)

(Tang West Market Museumdan Bir Bengisu Kadehinin Görüntüsü)
(Alyılmaz, 2015: 89)

(Turfan Müzesinden İki Tören Kadehi/Kabı)
(Alyılmaz, 2015: 156)